

RIBNIŠKE GASE IN MLAKE

Prispevek k zgodovini trga Ribnica na Dolenjskem

Strokovni članek | 1.04

Izvleček: Ribniški trg je bil med najstarejšimi, najlepšimi in po številu prebivalcev največjimi trgi na Kranjskem. V prispevku avtorica opiše življenje v Ribnici v drugi polovici 19. in prvi polovici 20. stoletja. Predstavi predvsem njeno zunanjo podobo, sejme, potok Bistrico in tudi v trgu dejavne obrti. Med obrtni podrobneje opiše najštevilčnejše zstopani, to sta trgovska in gostilniška obrt. V obravnavanem obdobju pa se ne more izogniti procesu modernizacije, ki je na prelomu stoletja tudi v Ribnico prinesel številne novosti in začel vedno močnejše ločevati med javnim in zasebnim ter tradicionalnim in modernim življenjem posameznika v skupnosti.

Ključne besede: Ribnica, trg, sejmi, Mlaka, Gasa, Bistrica, suha roba, obrtniki, gostinstvo, trgovina, proces modernizacije, ribniški humor

Abstract: Ribnica was one of the oldest, largest, and most beautiful market towns in Carniola. The text focuses on town life during the period from the second half of the 19th through the first half of the 20th centuries. A special emphasis is given to the appearance and development of Ribnica; its markets; its crafts, particularly the catering industry and trade as the most prominent local activities; and the Bistrice Brook. Discussed is also the process of modernization that at the turn of the century introduced a number of novelties, increasingly strengthening the divide between the public and the private, and between tradition and modernity, which defined the individual and the community.

Key Words: Ribnica, market town, markets, Mlaka, Gasa, Bistrice, woodenware, craftsmen, catering industry, modernization process, local humor

Uvod

Ribniški trg, ki se kot trg prvič omenja že leta 1350, je eden najstarejših trgov na Kranjskem. Svoje mesto v zgodovini si je utrdil kot duhovno, kulturno in gospodarsko središče. Na specifični razvoj kraja je vplivala v preteklosti močna vloga Cerkve, saj sta bili v Ribnici najprej prafara in pozneje naddiakonija, ki je že v 14. stoletju tu vzpostavila kakovostno šolo. Prav tako dominantno vlogo je imel srednjeveški grad v samem središču kraja; grad je bil jedro trga in njegovega razvoja. Ribnica je bila tudi središče trgovskih poti, kar je njenim prebivalcem omogočalo boljše pogoje za preživetje.

Če prisluhnemo Valvasorju in Vodniku, ki nam Ribnico opisujeta v njunih časih, je bila Ribnica tudi eden najlepših trgov na Kranjskem; Janez Vajkard Valvasor v *Slavi*, ki je izšla leta 1689, piše, da se je kljub plenjenju in požarom, ki so trg opustošili, »vselej lepši iz pepela vzdignil in je zdaj v dobrem stanju, zlasti odkar ima tri sejme na leto«. Valentin Vodnik¹ pa v *Veliki pratiki* leta 1795 pravi, da je »... Ribnica, najlepši trg na Kranjskem; tukaj je okoli 26 krznarskih mojstrov in zraven v petih velikih vaseh so vsi lončarji, kolikor je hiš«.²

Verjetno sta ob lepem izgledu poleg »urejenosti« in »snažnosti«, ki jo omenjajo tudi drugi pisci, k *slovesu* trga prispevala njegova obulična karejska pozidava in mogočen srednjeveški grad. Vsekakor pa je omembe vredna tudi velikost trga, saj je bil tudi po številu prebivalstva v 19. stoletju eden največjih trgov na Kranjskem.

Le malokateri kraj v 19. in tudi še v začetku 20. stoletja se je lahko pohvalil, da po številu prebivalstva presega številko tisoč, pa naj je šlo za trg ali mesto, na Kranjskem ali pa tudi v drugih deželah. Ribnica je na začetku 19. stoletja štela 1.019 prebivalcev, epidemiji kolere v letih 1836 in 1855 sta kraj hudo prizadeli, kar se je poznalo tudi po padcu števila prebivalstva, ki v popisu leta 1869 pade na najnižjo točko 936 oseb. V popisu, ki je sledil čez deset let, si že opomore in ponovno doseže številko 1.000, natančneje 1.003.

Ribniške Gase in Mlake

Ribnica leži ob poti Ljubljana–Kočevje, na sredi doline, ki jo obdajata Velika in Mala gora. Hiše na trgu zožujejo osrednjo ulico ob vhodu in izhodu, vmes pa je ulica strnjena in neprekinjena, razen na desni strani, gledano s smeri Ljubljane, strnjen niz hiš ločujeta dva manjša trga; eden pred Miklovo hišo ob vhodu v grad, drugi pa pred cerkvijo. Levi niz stavb pa prekine le pot, ki pelje proti Mali gori in naprej proti Strugam.

Opisana osrednja ulica je bila glavna žila trga, na kateri se je vse odvijalo; govorim namreč o času, ko je bila meja med zasebnim in javnim še zelo nedoločna, ker se je pravzaprav začela šele vzpostavljati. Ta ulica je poleg obilo veselja Ribničanom povzročala tudi mnogo težav. Ob deževju je bilo na trgu polno luž in blata, medtem ko je bilo ob suši vse prašno. Da se v hiše ni dvigal prah, so otroci ob dolgih sušnih obdobjih cesto polivali. Da bi rešili to težavo, so se zavzemali za tlakovanje trga. Tlakovanje je zaposlovalo domačine dolgo časa, do uresničitve pa je prišlo šele leta 1957. Očitno je bila to res pereča tema, saj se je ohranila tako v ljudskem pesništvu: »Ribnice, brez blata nej, al buo konc te sramote kdej /.../« (Arnšek 2003: 130) kot tudi na slikarskem platnu. Leta 1931 je to problematiko, začinjeno s humorjem, upodobil tudi karikaturist, ravnatelj meščanske šole, Janko Trošt. Ob posebno svečanih priložnostih so zadrege reševali, kot se je

1 Valentin Vodnik je trg dobro poznal, saj je bil v letih 1788–1793 kaplan v Ribnici. Med svojim kaplanovanjem se je spoprijateljil s takratnim ribniškim oskrbnikom, od leta 1810 pa lastnikom ribniškega gradu Antonom Rudežem, s katerim sta ohranila stike tudi po Vodnikovem odhodu.

2 Leta 1795 je v *Veliki pratiki* popisoval kranjsko deželo in v tem popisu našteva tudi vse, po njegovem posebne kraje na Gorenjskem, Notranjskem in Dolenjskem, med njimi tudi Ribnico.

Leto	Število hiš	Število prebivalstva	Vera			Jezik			
1830	150	1019	Kat.	Prot.		Slo	Nem	Tujci	Drugo
1857	150	970							
1869	141	936							
1880	146	1003	1002	1		972	29		
1890	150	1014	1013	1		998	7		
1900	144	1055	1055			1035	16		
1910	163	1062	1061	1		1037	5	10	10
1931		1111							

Število prebivalcev v trgu Ribnica med 1830–1931.

Vir: Franciscejski kataster, repertoriji za Kranjsko ter Leksikon Dravske banovine

pač kdo znašel. Ko se je na primer možila Bukovčanova hči, verjetno gre tu za Marico, hči premožnega ribniškega tržana, ki se je poročila s sinom prav tako ugledne družine, Ivanom Arkom – Johanovim, so zato, da si ne bi umazala obleke, položili rdečo preprogo od hiše pa do cerkve.³

Na trgu pred cerkvijo je do leta 1909 stala mogočna lipa, »ponos ribniškega trga«, ki so jo tega leta posekali. Podiranje je trajalo menda dva dni. Najprej so obsekali veje, potem pa so podrli deblo, ki je merilo v premeru čez poldrugi meter. »/.../ kasneje so ob več priložnostih poskušali zasaditi na istem mestu novo mlado lipo, pa se nobena ni prijela« (Arnšek 2003: 114).

Na obeh trgih sta pred prvo svetovno vojno stala litoželezna vodnjaka, pred koncem prve svetovne vojne so ju tako kot cerkvene zvonove in šolske zvonce zaradi pomanjkanja streliva uporabili v državne namene.

Večina trških prebivalcev se je ukvarjala s kmetijstvom, bodisi poleg obrti bodisi samostojno. Leva stran hiš je imela takoj za hišami hleve, skednje in vrtove, ki so se vili daleč proti Mali gori. Hiše na desni strani pa za zgradbami niso imele bogatih vrtov, ker tam ni bilo prostora, pač pa proč od hiš. Ribniški trg je bil na levem bregu Bistrice razdeljen na gase in eno ulico: Mrtvaško gaso, ki je s trga vodila proti Hrovači, kjer je bilo od začetka 19. stoletja tudi trško pokopališče, in Kravjo gaso, ki je peljala k Bistrici, ime pa je dobila po tem, ker so tržani po njej vodili k reki napajati krave. Za Gaso, brez opisnega pridevnika, ki je edina prekinila strnjeni levi kare hiš, v dokumentih zasledimo včasih tudi ime Poljska ulica. Stanovalci desne strani trga so namreč hodili po njej obdelovati svoje njive, tam so imeli tudi svoje skednje, pogosto tudi živinske hleve in celo stranišča. V času, ko se je polje obdelovalo, je bila Gaso zelo prometna. Z vozovi so vozili krmo ali pa so jo nosili delavci na ramah ali glavi. Poleg tega so tovorni in drugi naloženi vozovi po njej vozili proti žagi in železnici. To je bila tudi glavna pot proti Mali gori, ki je bila košena skoraj do Svete Ane in proti Strugam v dolino onkraj Male gore. Prebivalci Strug so prihajali pogosto v Ribnico na razna dela in tudi v trgovine po nakupe ali k zdravniku, idr.

Kolodvorska ulica je med naštetimi najmlajša, na svoji pomembnosti je pridobila z železnico. Po njej se je z železniške postaje prišlo naravnost v trg. Verjetno so jo tudi iz tega razloga premišljeno dopolnjevali z vsebinami, na katere so bili Ribničani ponosni. Predvsem z lepimi stavbami, ki so opozarjale obiskovalce na to, da so prišli v »častivreden« trg. Ob njej so zrastle meščanske vile, Kolodvorska restavracija, lekarna, gasilni in sokolski dom.

Mlaka je ledinsko ime za marsikateri del njiv na desni močvirnati strani Bistrice proti Veliki gori. Imeni naseljenega območja pa sta Velika in Mala Mlaka. Predvsem Velika Mlaka je v zgodovini Ribnice pomemben in neločljiv del trga, čeprav je Bistrica jasno ločevala trške, med katerimi so bili tudi *kapišoni*⁴ ali purgarji, ter mlakarje.

Velika Mlaka se je razprostirala na desni strani od grajskega Marofa (hleva) proti Jurjevici. Na levi strani za grajskim obzidjem si prišel na Malo Mlako, kjer so živeli predvsem grajski uslužbenci. Ena stena hiš je bila tako rekoč grajsko obzidje. Na Malo Mlako si prišel tudi po brvi mimo trga pri cerkvi. Čeprav je izraz Mlaka ali Mlake označeval širše območje, gre v primeru Velike Mlake za zelo jasno definirano območje, ki je na svoji veljavi pridobivalo predvsem v začetku 20. stoletja, ko sta tu začeli obratovati opekarna in parna žaga A. Petrlin in tovariši, leta 1909 elektrarna Jakob Oražem, pozneje pa je Oražem ustanovil podjetje za izdelavo telovadne opreme. S svojo vrhunsko telovadno opremo je v obdobju med obema vojnama oskrboval precejšnjo število sokolskih in šolskih telovadnih delavnic po celotni takratni državi. Na Veliki Mlaki je delovala še zadnja usnjarska delavnica, ki je že prerasla v malo družinsko podjetje – Burger. Za Veliko Mlako lahko rečemo, da je bila nekaka ribniška »industrijska cona«.

4 Pogovorna raba besede 'purgar' je izšla iz nemške besede *Bürger* in se je uporabljala tako za prebivalce mest kot prebivalce trgov. V Ribnici pa označuje purgarje, pomembnejše prebivalce trga, tudi izraz *kapišon*, ki ga nisem zasledila nikjer drugje. Domačini so mi razložili, da je ta izraz izpeljanka iz italijanske besede *capisco*, 'razumem', in naj bi pomenila razumnik.

3 Zapisala na podlagi ustnih virov: Karla Kovačič - Sinovška, Ljubljana 2003. Marica in Ivan sta po poroki živela v hiši v ribniškem trgu, ki je nosila hišno ime Logerjeva, zato se je tudi njune družine prijelo ime – Logerjevi.

Sejmi v Ribnici

Sejmi so bili značilnost trgov, saj so jih prav ti določali; naziv trga je kraju namreč omogočal pravico do sejmov. Ker so sejmi prebivalcem prinašali dobiček, so se prebivalci zavzemali za njihovo čim večje število. Prvi znani sejem v Ribnici je bil leta 1539 z dovoljenjem cesarja Ferdinanda I. V obravnavanem obdobju so imeli v Ribnici štiri letne sejme. Sejmi so bili na prvi ponedeljek po prazniku sv. Štefana papeža mučenca, ki goduje 2. avgusta, 2. januarja, v ponedeljek po beli nedelji, na kresni dan 24. junija ter 21. septembra. Poleg omenjenih velikih sejmov so ob ponedeljkih na Cenetovem dvorišču vse do druge svetovne vojne prodajali leskove palice za potrebe suhorobarske obrti. Na rednih sejmih so se poleg domačih obrtnikov in trgovcev, izdelovalcev in prodajalcev suhe robe, pojavljali tudi obrtniki od drugod; prodajali so tudi živali. Semanji dnevi so bili primerni za sklepanje raznih pogodb, ki so jih pogosto še isti dan potrdili pri notarju, med drugimi tudi predporočne pogodbe.

Trške obrti

V trgu so bili uradi, Ribnica je bila sedež sodnega okraja, tu so delovali notar, zdravnik, lekarnar, dekan. V Ribnici je bila od srede 19. stoletja tudi orožniška postaja. Delovale so tudi ljudska, obrtnonadaljevalna ter ponavljalna šola, od leta 1919 tudi meščanska. Tisti zaposleni v šolah, ki niso bili domačini, so v trgu stanovali v podnajemniških stanovanjih. Poleg t. i. javnih služb pa so delovali tudi številni obrtniki: vrvarji, mesarji, čevljarji, krojači, klobučarji, peki in slaščičarji, usnjarji, kleparji, avtomehaniki, urarji, sedlarji, prevozniki, brivci in frizerji, kolarji, krošnjarji, fotografi, idr. Trški obrtniki so s svojimi uslugami oskrbovali prebivalce Ribnice in njene ožje ter širše okolice. Najštevilčnejše zastopani sta bili trgovska in gostinska obrt; natančneje ju bom predstavila v nadaljevanju.

Gostinstvo

Gostiln v Ribnici ni manjkalo. Nekatere so bile registrirane samo za točenje pijače, druge za ponudbo tople hrane, tretje tudi za prenočišče. Vse troje pa pogosto ni zadostovalo, zato so se nekateri gostilničarji ukvarjali še s kako dopolnilno obrtjo, imeli so na primer pekarijo, mesarijo, trgovino ali prevoznitvo. Nekateri so imeli registrirane tudi javne tehtnice za tehtanje živali in vozov, kar jim je prinašalo dodatni dohodek in hkrati trški pazniki ali orožniki, ki so gostilničarje redno obveščali o prekoračitvi policijske ure. Vendar gostilničarjem preglavic niso delali le trški pazniki in orožniki, pač pa razgrete glave obiskovalcev, ki so se pogosto tudi »zravsali«. Kaj hitro so udarile pesti zaradi deklet, žaljivk ali političnega prepričanja. Glas *Auf biks!* je pomenil, da mora gostilničar ukrepati, če želi zaščititi svoj gostilniški inventar, in razgreteže vreči na cesto. A vedno mu to ni uspelo. Gostilne so imele praviloma svoje stalne goste, to so bili tržani in okoličani, ki so se prišli v gostilno družiti, zabavat, politizirati, si izmenjati informacije. Seveda pa so bili stalni gostje tudi domači pijančki. Ker je bila Ribnica trg, so se v ribniških gostilnah zbirali tudi državni uradniki, orožniki, učitelji, sodniki, obrtniki, idr.

Katja Zorc Kobi, nečakinja zadnjega ribniškega graščaka, se spominja, kako je s sestro v Ribnico hodila na počitnice. Stari oče je šel s prijateljskoma Antonom Schifrerjem in Pepetom Ančikom

vsako dopoldne do Cenetove gostilne. Ko sta bili na obisku vnučkinji, ju je vzel s sabo. Prav tako se Ančka Berce (roj. Burger), ki izhaja iz znane ribniške strojarske družine, spominja svojega očeta: »Vsak dan ob 9.30 je šel od doma. Najprej k Peterlinu do 11^h, potem je šel še v drugo gostilno. Vse gostilne je obšu. Je reku: obrtnik mora vse gostilne obiti!«⁵ Nekatere gostilne so imele balinišča in kegljišča, priljubljeni so bili tudi gostilniški kvartski večeri. Poleg taroka so bile priljubljene igre še *durak*, *ajnc* in *šnops*. V tridesetih letih se je s šahovskim klubom v Ribnico in njene gostilne razširila tudi kraljevska igra šah.

Kako pomembno vlogo so imele gostilne in gostilničarji nekoč, nam pove tudi to, da se je prav v gostilni ustanovila prva čitalnica in da so bile tudi naslednje čitalnice v sklopu gostiln in kavarn. Gostilne so svoje prostore oddajale tudi za vadbo ribniških sokolov.

Družbeni položaj gostilničarjev je bil dober. Iz njihovih vrst so izšli nekateri vplivni trški gospodarji, tudi župani. Spomin na gostilne je med Ribničani dobro ohranjen, kar niti ni čudno, saj se je v gostilnah nenazadnje dogajalo marsikaj: od fantovščin, porok, druženja, zabav, prijateljevanja, kupčij do *steleng* in celo smrti.

Leta 1935 je v ribniškem trgu delovalo enaindvajset gostiln. Ker jih je bilo toliko, so se Ribničani večkrat šalili, da če ne bi hodili gostilničarji eden k drugemu v goste, bi gostilne že zdavnaj propadle. Še danes je med ljudmi živ spomin, da je bila nekoč v trgu vsaka druga hiša gostilna.

Je ven tuk gostiln de so kukr pajčne, so kar padal iz ene gostilne v drugo: od Ceneta je šel k Oniču, od Oniča k Šteključku, od Šteključka k Miheliču, od Miheliča k Brajgarju, od Brajgarja k Činklnu, od Činklna k Kusovi Pavli, od Kusove Pavle k Slajmencom, od Slajmencom k Prajarju, od Prajarja k Pakižu, od Pakiža k Škrabcu ... pa še ni bluu konca ...⁶

Iz zgoraj navedenega je razvidno, da so gostilne nosile hišna imena, kot že omenjena Cenetova, Miklova, Slemenčeva, Pakiževa, Prajerjeva, Miheličeva, Škrabčeva, Oničeva in Kramarčkova.

Trgovina

Ker je bila Ribnica pomembno gospodarsko središče Ribniške doline, ni čudno, da sta prav trgovanje in trgovina prinašala pomemben vir dohodka. V trgu so bile številne trgovine in tudi posamezni trgovci, ki so se s ukvarjali to dejavnostjo. Trgovine so bile praviloma strogo usmerjene v prodajo le tistih produktov, za katere so bile registrirane. Le v trgovinah z mešanim blagom je bil spekter prodajnih artiklov širši, prodajali so namreč tako rekoč vse, od živil in tekstila do gradbenega materiala. Delovni čas trgovin je bil zelo raztegljiv, bile so odprte vedno oziroma po potrebi. Tako kot pri drugih obrteh je bil to način življenja, ne le služba, kot to pogosto razumemo danes. Ob nedeljah je bil obisk trgovin največji, saj so ljudje prišli k maši in se po njej ustavili še v trgovini, da nakupijo vse potrebno.

Leta 1895 je začela veljati odločba, ki je omejila odprtost trgovinskih lokalov, izrecno je namreč naročala trgovcem nedeljski počitek. To obvestilo je dobila Občina Ribnica od Okrajnega glavarstva Kočevje. Županstvo jo je v tem dopisu opozorilo, da se morajo vsi trgovski obrati v trgu Ribnica ob nedeljah zapreti med

⁵ Ančka Berce - Burgerjeva. Intervju iz leta 2003.

⁶ Iz pogovora z Maro Škrabec; zapisala Marjana Starc.

Ribnica pred letom 1909.

Razglednico hrani Muzej Miklova hiša, Ribnica (inv. št. 687)

Pogled na »francoski most«, ribniški grad in cerkev.

Razglednico hrani Muzej Miklova hiša, Ribnica (inv. št. 569)

12. in 17. uro. V omenjenem dopisu so zlasti poudarili, da za druge obrtnike v trgu veljajo druge posebne določbe. Ti predpisi so veljali ob navadnih nedeljah in ne ob večjih cerkvenih praznikih, ko je bila trgovina lahko odprta kot vsak drug dan.

V trgu Ribnica je po zbranih podatkih v drugi polovici 19. in prvi polovici 20. stoletja delovalo 74 trgovcev. Poleg tega lahko k temu številu prištejemo še deset krošnjarjev, ki so bili registrirani v začetku 20. stoletja, kajti tudi ta oblika prodaje lesenih izdelkov, tako značilna za te kraje, je v svojem bistvu trgovska dejavnost. Število trgovin in posameznikov, ki se je s to dejavnostjo ukvarjalo, se je v 20. stoletju bistveno povečalo. V 20. stoletju v uradnih zaznamkih obrti ne najdemo več izrazov *kramar* ali *špecerija*, medtem ko se seštevek kramarjev in trgovin z mešanim blagom ter špecerij s konca 19. stoletja povsem izenači s številom trgovin z mešanim blagom v 20. stoletju. Zato o trgovinah z mešanim blagom težko najdemo jasne ločnice, po vsej verjetnosti gre za podobno ponudbo produktov.

V pričujočem poglavju bi rada opozorila na trgovine, ki so nastale povsem nanovo in jih v 19. stoletju v Ribnici še ni bilo. Tak primer je trgovina z narejenimi čevlji Helene Hönigmann, ki je imela obrtno dovoljenje za opravljanje te obrti od leta 1924. Tudi Filip Peterlin je imel poleg trgovine, kjer je lahko čevljar kupil vse, kar je rabil za svoje delo, od leta 1911 registrirano trgovino s čevlji. V tridesetih letih se je v trgu odprla tudi prva industrijska prodajalna obutve – Tvrčka Bata, jugoslovanske tvornice gume i obuče d. d.⁷ Borovo, prodajalnica Ribnica. Leta 1939 so si lahko stranke v njenih prostorih privoščile še dodatno ponudbo – pedikuro. Za to obrt je namreč pridobil koncesijo poslovodja poslovalnice Borovo, Franc Kralj, ki je stanoval v prvem nadstropju sosednje t. i. Debeljakove hiše. Informator Franc Vesel se spominja, da je imela trgovina Bata cene zaokrožene, na primer 49,50 din ali pa 59,50 din, itd. Ob nakupu si tam za reklamo dobil balon ali kartonasto »pokalico«. ⁸ Med novimi obrtmi pa sem zasledila tudi obrt Franca Goršeta, ki je imel »prosto obrt trgovanja z raznovrstno kuhinjsko emajlirano posodo in kleparsko posodo« (obratno dovoljenje od leta 1926).

7 V pregledanih dokumentih nisem našla natančnega podatka, kdaj so trgovino v Ribnici odprli, gotovo pa je leta 1936 že delovala.

8 Po spominu informatorja Franca Vesela.

Med v 20. stoletju zraslimi novimi tipi prodajaln pa ne zasledimo več »prodaje petroleja na drobno«, za kar je bil v davčnem katastru leta 1882 zaveden Matevž Pakiž, ali pa »prodaje soli na drobno«, za kar je leta 1867 dobil odmerjen davek Fridrik Loger, niti trgovine z žitom, ki jo je imel Jakob Pust (zaveden v davčnem katastru v letih 1869 in 1875). Popolnoma so opustili tudi trgovino s surovimi kožami, s katero sta se v drugi polovici 19. stoletja ukvarjala Johan Bregar in Franz Oberman. Vse to kaže na vpliv modernizacije in spremenjenih navad ljudi. Ko ti produkti niso imeli tako pomembnega mesta, so tudi prenehali prinašati zaslužek in so se združili z drugimi produkti v trgovinah z mešanim blagom.

Med trgovsko dejavnostjo v Ribnici je med obema vojnoma doživela največji razcvet trgovina z lesom. Število trgovcev z lesom je zraslo kar za 400 odstotkov. V Ribnici so z lesom trgovali tudi lesni trgovci iz drugih krajev, ki so imeli svoja skladišča lesa ob železniških tirih.

Potok Bistrica

Potok Bistrica, ki je najdaljša rečica v Ribniški dolini, teče skozi trg. Čeprav ni velika, je imela v življenju Ribničanov pomembno mesto. Mlinarjem je rabila za mletje moke, pericam za pranje perila, kmetje so v njej napajali živino, otroci pa so v Bistrici in ob njej našli več kot dovolj zabave in veselja, predvsem pozimi, ko je poledenela.

Tone Petek se je tako spominjal:

Bistrica je bila dostikrat zmrznjena, otroci smo se podili s sanmi. Podplate pa sanke so nam služile za drsanje. Grajski so imeli stolček na drsalke, in prave, lepe drsalke. Ena je zadaj drsala, kakšna gospa pa se je peljala spredaj, sedela je na stolčku z drsalko, ki je imel zadaj ročaj. Naredili smo si lesene drsalke, deščico z jermenom za čevlje, ki je imela spodaj zarezo, v katero smo vtaknili kos žagnega lista od žage venecianke. Pripetilo se je tudi, da smo se udrli. Pod noč smo se počasi prითhotapili domov in smo se sušili na peči (Arnšek 2003: 135).

Ne smemo pozabiti na mesarje in gostilničarje, ki so jim bile debele plasti ledu na Bistrici več kot potrebne za njihove ledenice. Prav tako je bila Bistrica pomemben vir za žagarje, mlinarje in prav tako za strojarje, ki so za svoje dejavnosti rabili vodo.

Ribniški tržani pred letom 1914 na Pickovem dvorišču.
Fototeka Muzeja Miklova hiša, Ribnica

Trško lipo naj bi leta 1909 menda podirali dva dni.
Fototeka Muzeja Miklova hiša, Ribnica (Zbirka Arko-Miklovi)

Na levem bregu Bistrice, v smeri Mlake, je bilo že pred prvo svetovno vojno urejeno kopališče na prostem z »/.../ leseno barako z osmimi kabinami, pozneje pa so na istem mestu postavili novo, moderno kopališče na prostem z 22 kabinami, ležišči za sončenje in igrišči (Arnšek 2003: 137). Z lesene ploščadi za sončenje so po lesenih stopnicah sestopali do vode. Ker je bila struga Bistrice plitka, so jo poglobili, tako da je nastal tolmun, breg reke pa so utrdili s škarpo. Kabine na kopališču so ponavadi najemale trške družine.

Po Bistrici so pluli tudi s čolni. Ob povodnji, Bistrica je namreč pogosto poplavljala, so včasih z njimi pluli celo po trgu. Prav zato se je Ribnica verjetno prijelo ime ribniške »Benetke«. Vendar ob poplavah ni poplavljala le Bistrica, ob deževju je voda narasla in začela brbotati iz rup v kletih. Informatorica se spominja, da ob poplavah Bistrica niti ni dosegla njihove hiše, voda je namreč pritekla iz kleti v vežo in čez vhodna vrata nazaj ven.

Ne smemo pozabiti, da Ribnica leži na kraškem polju, ki je prepleteno s podzemnimi kanali, in zato imajo reke, ki tu tečejo, posebno »življenje«. Poplave so povzročale nemalo škode. Nacrti za regulacijo Bistrice so nastali že pred drugo vojno. Tudi dela so se že začela, vendar so se končala šele v šestdesetih letih 20. stoletja in med Ribničani povzročila mnogo slabe volje. Med drugim tudi zato, ker se je regulacija začela »od zgoraj navzdol« in je, ker je pridobila moč v zgornjem delu, Bistrica še bolj poplavljala.

Proces modernizacije

Konec 19. in začetek 20. stoletja je bil gotovo prelomen. Po eni strani se je takrat Ribnica začela odpirati navzven, po drugi pa se je prav takrat oblikoval vzorec individualizma. Spremembe, prinešene iz »daljnega sveta«, so stopile čez hišni prag marsikaterih hiše tudi na podeželju. Proces modernizacije je močno zarezal v ustaljene, stoletne vzorce, predvsem pa je posegel na področje zasebnega in javnega. Jasno se je začrtala meja med tradicionalnim in modernim. Nastopila je nova doba.

Telegraf, časopisi, železnica, avtomobil, fotografija, radio, idr., so iznajdbe, ki so postale del vsakdana ne le izbranih elit, temveč tudi vedno večjega števila prebivalcev. S tem se je spreminjal pogled na svet in pogled na življenje v skupnosti. Novosti so pri nekaterih najprej vzbujale strah, nezaupanje in odpor, pa vendar

so prej ali slej vsaj do določene mere postale sestavni del življenja. V obravnavanem obdobju se je ureditvi kanalizacije in vodovoda posvečalo veliko pozornosti, in menim, da je to gotovo zelo pomemben napredek v razvoju kraja in eden ključnih momentov, ko se začne intimno življenje zapirati v hiše in se ne dogaja več na ulici kot nekaj, kar je del celotne skupnosti. Da ne omenim, da se je higiena v trgu s tem bistveno povečala. Potreba po ureditvi higienskih razmer se je pojavila zaradi številnih epidemij, ki so razsajale po Kranjskem v 19. stoletju oziroma ob njegovem koncu. Higienizacija se je začela z urejanjem vodovoda, kajti reke in vodnjaki, ki so bili do takrat glavni viri vode, so bili tudi glavni viri okužb in prenašalci bakterij. Ureditev vodovoda konec 19. in na začetku 20. stoletja je v hiše počasi pripeljala tudi kopalnice in angleška stranišča. Opozorila v zvezi s higieno v kraju so prihajala s strani občine v obliki različnih odlokov. Eden takih je odlok iz leta 1882, s katerim je bilo odločeno, da se odpravi strojenje kože v potoku Bistrica.

Ribnica je vodovod dobila sorazmerno hitro, po Kamniku (1888) in Ljubljani (1890) že leta 1894: »Junija 1894 je bilo odprtje vodovoda. Ob 9. uri je bila najprej slovesna maša /.../«, nato je sledila »/.../ blagoslovitev vode studenčnice potem vodovoda in vodotoča /.../«. ⁹ Popoldne se je pod »staro lipo« ¹⁰ plesalo. Takrat so vodovod speljali v hiše po Ribnici in tudi v župnišče. Vodo za vodovod so zajeli pod gričem Petelinjek pri sv. Frančišku in napeljali v Ribnico.

Za razvoj kraja je bila pomembna tudi elektrifikacija, ki je pripeljala v kraj »luč na stikalo«, poleg tega pa ji je sledila tudi »invazija« električnih naprav (kino, radio, elektromotorji, idr.). Ribnica je dobila električno razsvetlavo leta 1909, žarnice, ki so v trgu zasvetile tega leta, je napajal tok iz Elektrarne Jakob Oražem Ribnica. Prvo javno elektrifikacijo v takratnih slovenskih deželah je imelo bližnje Kočevje že leta 1896, leta 1898 mu je sledila Ljubljana. Veliko ljudi je iz praznoverja in neznanja elektriki nasprotovalo. Jože Mihelič, ki je v Ribnici živel od leta 1908 do 1915, se je spominjal:

9 ZAL, Kronika Ljudske šole l. 1894.

10 Predvidevam, da gre za lipo, ki so jo včasih imenovali tudi Miklova lipa in je stala v središču trga pri cerkvi. Podrli so jo leta 1910.

Ena najbolj privlačnih pridobitev, ki so prišle z elektriko, so bile »gibajoče se slike«, kino, ki ga je v naš kraj prinesel potujoči cirkus. Gledanje filma na velikem platnu zunaj na prostem je iz gledalcev izvabljal glasove začudenja in nejevere. Tudi tukaj je bilo nekaj ljudi, ki so izjavljali, da je bil ta čudež sodobne znanosti delo hudiča in peklenskih sil (Küzmič 2000: 95–100).

Kino je kmalu osvojil ljudi, pomenil novo obliko zabave – oziroma kulturni dogodek. V tridesetih letih 20. stoletja sem pri vseh trških družinah, ki so se imeli za trške purgarje, zasledila redno obiskovanje kino predstav. Poleg tega je bil ogled poučnih kino predstav v tem času tudi že sestavni del izobraževalnega šolskega sistema.

Kljub temu da so se ljudje na elektriko v prihodnjih desetletjih že navadili, pa je bila še vedno dragocena. Kakšni so bili za otroke zimski večeri v tridesetih letih 20. stoletja, kljub temu da je bila v hiši že dolgo elektrika, se je spominjal Tone Petek, p. d. Bozbirdov:

IZ NAŠE HIŠE JE BIL LEPA RAZGLAD PO CELEM TRGU. OB ZIMSKIH VEČERIH SMO SEDALI NA PEČI IN POSLUŠALI ŠTORIJE, KI NAM JIH JE PRIPovedovala JAKLČEVA ANGELCA. /.../ TI TRENUTKI SO BILI ZA NAS KAR ČAROBNI, SEDALI SMO V TEMI, GLEDALI PO TRGU, TU IN TAM JE HIŠO OSVETLIL ŽAROMET KAKŠNEGA AVTOMOBILA, IN POSLUŠALI ZGODBE. LUČI NISMO SMELI PRIŽGATI, PRIŽGAL JO JE ŠELE OČE, KO JE KONČAL DELO V HLEVU (Slabe 2003: 101).

Vodovod je posegel v higienizacijo kraja, elektrifikacija je zaradi številnih novosti, ki jih je omogočila, pripomogla k hitrejšemu napredku. Prihod telegrafa, pozneje tudi telefona in železnice, pa je spremenil pretok informacij, ki so prej za pot potrebovale veliko več časa. Predvsem telegraf in telefon sta prinesla povsem nov način prenosa informacij. S telegrafom je sporočilo prvič potovalo hitreje kot s fizičnim potovanjem. Telegraf je iz Ljubljane čez Turjak, Ribnico, Kočevje, Črnomelj, Novo mesto in Žužemberk stekel leta 1869. Telegrafska postaja v Ribnici je bila postavljena leta 1876, vsa druga potrebna dela za njeno nemoteno delovanje pa naj bi se končala do leta 1881. Čez štirideset let so v Ribnici dobili prvo »/.../ javno govorilnico za krajevni in medkrajevni promet z omejeno dnevno službo«. ¹¹ 15. oktobra 1920 se je namreč pri poštnem in brzojavnem uradu Ribnica na Dolenjskem odprla telefonska centrala z javno govorilnico. Aprila 1904 je bila prvič vzpostavljena telefonska zveza med Rudeževim Jelenovim žlebom in njihovim gradom v Ribnici.

Kolo, vlak in avtomobil so približali svet, razdalje so se bistveno skrajšale, potovanje ni bilo več napor, zaradi množičnosti pa je bila pot tudi finančno ugodnejša. Kot stoletje železnic oziroma stoletje sopihajočih parnih lokomotiv slovi 19. stoletje. Tudi Ribnica je to stoletje s svojo železniško povezavo ujela za rep. V Ribnico je namreč prispel vlak sedem let pred koncem stoletja in 44 let po prihodu v Ljubljano. Že dograditev proge Dunaj–Ljubljana–Trst leta 1857 je močno vplivala na prebivalce obravnavanih krajev, saj so se stoletne trgovske poti začele drastično spreminjati. Pričakovanja ob gradnji železniške proge so bila v Ribnici zelo velika. 27. septembra 1893 so slavnostno odprli prvi odsek dolenjskih železnic, proga iz Ljubljane mimo Grosuplja in Ribnice do Kočevja v dolžini 76,1 km. Časopisje je z zanosom napovedovalo nagel gospodarski razvoj Dolenjske. Prihod vla-

ka je bil za Ribnico gotovo zelo pomemben. Že ves čas je bila pomembno obrtno in trgovsko središče, ob vzpostavitvi redne železniške proge Ljubljana–Kočevje pa so se ji še bolj odprle možnosti večjega gospodarskega razvoja. Z ribniške postaje so izvažali les, seno, drva, govejo živino in svinje ter fižol v Italijo in Avstrijo. Krošnjarjem, ribniškim prodajalcem lesenih izdelkov, pa je olajšala pot in tovorjenje suhe robe po svetu. Peter Vodopivec je v svojem prispevku k zgodovini kočevske železnice v *Kroniki* leta 1982 natančno opisal, kaj vse je železnica prinesla v Ribnico: uredili so dovozne poti do železniške postaje in zasadili drevede, ki naj bi dostop do proge dodatno olepšal. Za namestitve gostov je sprva skrbel predvsem »gospod Arko«, ki je k vsakemu potniškemu vlaku pošiljal svoj voz. Vendar je ta povezava s svetom spodbudila tudi ambicioznejše načrte. Dopisniki iz Ribnice so poročali o načrtih za nov hotel in bolnico, in poudarjali, da bi bilo treba vozni red vlakov prirediti zahtevam in potrebam turistov (Vodopivec 1982: 120).

Avto je bil luksuz vse do druge svetovne vojne in, kot vemo, še dolgo po njej. Kljub temu pa me je presenetil podatek, da so bili v Ribnici registrirani kar trije avtoprevozniki, ki so skrbeli za prevoz oseb. Pred drugo svetovno vojno je v Ribnici vozil tudi taksi. Kot zanimivost naj povem, da sta taksi vozila tako Jernej Kožar kot njegova žena. Jernej Kožar je imel v Ribnici registrirano mehanično delavnico in prodajalno motornih koles, v centru trga pa tudi svojo bencinsko črpalko.

Sklep

V obravnavanem obdobju je Ribnica doživela vrsto sprememb; vzpostavitev javne uprave, orožništva, odkup zemlje po zemljiški odvezi, obrtno svobodo, ureditev vodovoda in kanalizacije, elektrifikacijo, prihod železnice in še vrsto drugih sprememb. Prav v tem obdobju je Ribnica tudi spremenila svojo zunanjo podobo, zrasli sta nova šola (prva leta 1849, druga leta 1907, tretja leta 1925) in nova cerkev (1868), začeli so graditi prve industrijske stavbe in meščanske hiše. Gradnja južne železnice, katere realizacija se je zaradi zloma dunajske borze premaknila proti koncu 19. stoletja, je kraju prinesla tudi nove gospodarske možnosti. Kljub pestri zgodovini trga pa je še danes najbolj prepoznavna posebnost teh krajev njena domača obrt – suha roba. Prav ta in njeni prodajalci so ime Ribnice ponesli širom po svetu. Čeprav je bila omenjena obrt razširjena predvsem na podeželju, v trgu se suha roba ni izdelovala, so se tudi trški zavedali te krajevne posebnosti in se z njo tudi ponašali. Velikokrat so trg, predvsem ob pomembnih dogodkih, okrasili z izdelki suhe robe. Ob slavnostnih sprejemih so postavili pravi slavolok, prav tako sestavljen iz lesenih izdelkov.

Ribnico sta najbolje označevala suha roba in svojevrsten ter prepoznaven ribniški humor, ki je podlaga številnim zgodbam. Glede na to, da sem o suhi robi nekaj besed že zapisala, pa naj končam s humorjem, z znano ribniško zgodbo o tem, kako so v Ribnici merili most. V Ribnici je bila navada, da so se možje ob nedeljah po maši zbrali pod lipo. Pa je enkrat beseda nanelsa na to, koliko je visok ribniški most. Ker se niso mogli nikakor dogovoriti, so rekli: »Pojdimo tja do mostu, pa bomo videli, kako bi ga lahko izmerili.« Ker niso imeli metra, je bilo višino mostu težko izmeriti. Ko so na mostu tako tuhtali, Janezu pade v glavo rešitev: »Fantje, jaz že vem, kako. Takole, jaz se bom prijel na vrhu za most. Anton, ti se boš prejel za moje noge, France pa za tvoje in tako naprej, pa bomo imeli mero.« »Pa res,« so rekli dru-

¹¹ ZAL, Občina Ribnica, mapa 4735.

gi. Slekli so si suknjiče in se lotili merjenja. Janez se je obesil za most, drugi pa za njim. Ko so tako že trije viseli, Janez zavpije: »Fantje, dobro poprimite tam spodaj, bom jaz v roke pljunil.«

Viri in literatura:

ARNŠEK, Rosalia Maria: »Miklovi« – Ribnica na Dolenjskem. Diplomsko delo. Ljubljana: Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2003.

BRUCKMÜLLER, Ernest: Nove raziskave zgodovine avstrijskega meščanstva. *Zgodovinski časopis* 45(3), 1991, 369–389.

BRUMEN, Borut: *Na robu zgodovine in spomina: Urbana kultura Murske Sobotne med letoma 1919 in 1941*. Murska Sobota: Pomurska založba, 1995.

CVIRN, Janez: *Oris družabnega življenja v Celju na prelomu stoletja: Kri v luft! Čreve na plot!* Celje: Novi tednik in Radio Celje, 1990.

CVIRN, Janez: Družabno življenje celjskega meščanstva v 19. stoletju. V: Tatjana Badovinac in Rolanda Fugger Grmadnik (ur.), *To in ono o meščanstvu v provinci*. Celje: Pokrajinski muzej, 1995, 26–33.

DAVIS, C. James: *Vzpon z dna: Slovenska kmečka družina v dobi strojev*. Ljubljana: Slovenska matica, 1989.

DEBELJAK, Janez: Park kulturnikov. Ribnica: Skupščina Občine, 1982.

DEBELJAK, Janez: Dekan Skubic med Ribničani. V: *Dekan in zgodovinar Skubic, Anton 1876–1940*. Ribnica: Občina Ribnica, 2000.

DOLENJSKA. Ljubljana: Merkur d. d., 1938.

FOND 2, Občina Ribnica, mape 4937, 675, 3356, 900, 3544, 4385, 867, 877, 4645, 3879, 1572, 4709, 2223, 471, 450, 4370, 408, 3144, 4735, 1962, 1832, 1865. Zgodovinski arhiv Ljubljana.

FOND 27, Občina Ribnica, mape 1, 2, 7, 8, 9. Zgodovinski arhiv Ljubljana.

GRADIŠNIK, Marija: Trško življenje v Ribnici v 19. in 20. stoletju. Magistrsko delo. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2009.

GADIŠNIK, Marija: Purgarji, rešetarji in lončarji: Prispevek k zgodovini trga Ribnica na Kranjskem. *Zgodovina za vse* 1, 2006, 60–75.

KANTE, Viktorija: V Ameriko! Izseljevanje iz ribniškega področja do druge svetovne vojne. Diplomsko delo. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2002.

KEBER, Katarina: *Čas kolere: Epidemije kolere na Kranjskem v 19. stoletju*.

Ljubljana: ZRC SAZU, 2007.

KRONIKA Ljudske šole l. 1893 in 1894. Ljubljana: Zgodovinski arhiv. LEKSIKON Dravske banovine, Ljubljana, 1937.

LESAR, Anton: *Ribniška dolina na Kranjskem*. Ljubljana: Blasnik, 1864.

LOŽAR, Slavka: *Stare gostilne in gostilničarji v novomeški občini*. Novo mesto: Dolenjske založba, 1991.

PANČUR, Andrej: Obrtna svoboda na zatožni klopi: Konservativni nazori o obrtništvu v drugi polovici 19. stoletja na Slovenskem. *Zgodovina za vse* 2, 1999.

PETELIN, Miloš: Od kovačije do tovarne telovadnega orodja JOR. Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za šport Univerze v Ljubljani, 2003.

POČKAR, Ivanka: *Dve gasi, dva policaja, sto obrtnikov: Življenje mestnih obrtnikov od sredine 19. stoletja do druge svetovne vojne na primeru Brežic*. Brežice: Društvo za oživitve mesta Brežice; Krško: Valvasorjev raziskovalni center; Ljubljana: ZRC SAZU, Založba ZRC, 2005.

RADULOVICH, Branko: Občina Ribnica v prvi polovici 20. stoletja. *Ribniški zbornik* 1, Ribnica: Občina Ribnica, 2000.

SKUBIC, Anton: *Zgodovina Ribnice in ribniške pokrajine*. Buenos Aires: Editorial Baraga, 1976.

SLABE, Majda: *Življenjske pripovedi iz Ribniške doline*. Ribnica: Občina Ribnica, 2003.

SLOVENSKA novejša zgodovina 1848–1992. Knjiga I. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino in Mladinska knjiga, 2005.

SPOMINSKI spis, izdan ob štiridesetletnici obstoja Posojilnice v Ribnici 1888–1928. Izdala in založila Posojilnica v Ribnici.

STUDEN, Andrej: *Pednarca, ksel, kelnarca, žnidar: Socialnozgodovinska analiza izvora in poklicne strukture stanovalcev izbranih ljubljanskih ulic iz let 1869–1910*. Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 1993.

STUDEN, Andrej: *Stanovati v Ljubljani*. Ljubljana: ISH, 1995.

STUDEN, Andrej in Katarina Kobilica: *Volja do dela je bogastvo: Mikrozgodovinska študija o ljubljanskem stavbnem podjetniku Curku, Matku (1885–1953) in njegovi družini*. Ljubljana: Nova revija, 1999.

ŠORLI-PUC, Veselka: *Dnevnik Olge Rudež Kozler: Utrinki iz slovenske zgodovine*. *Zvon* 4(6), 2001.

RUDEŽ KOZLER, Olga: *Dnevnik Olge Rudež Kozler: Utrinki iz slovenske zgodovine*. Ribnica: Samozaložba, 2001.

The Lanes and Water Holes of Ribnica On the History of Ribnica na Dolenjskem, a Market Town in Dolenjska

The text is based on the author's M.A. thesis entitled *Trško življenje v Ribnici v 19. in 20. stoletju* (Life in the Market town of Ribnica in the 19th and in the 20th Centuries). Whereas the thesis examined an overall picture of life in this market town, covering its administration and local politics; topography and economy; modernization process; societies; trades and tradesmen; and select Ribnica families this article focuses particularly on Ribnica's physical appearance and on its basic characteristics in the second half of the 19th and in the first half of the 20th centuries. This was namely a period in which the town underwent a number of significant changes such as the organization of public administration and gendarmerie; redistribution of land ownership after the agrarian reform; free trade; construction of waterworks and sewage systems; arrival of a railway line, electrification, etc. Particularly evident were the changes in Ribnica's physical appearance, administration, economy, and life-style of its inhabitants. Yet in spite of these many changes and an increasing growth of new market towns in its vicinity Ribnica remained among the larger towns of Carniola and managed to preserve its dominant role, mainly due to its geographic position and rich cultural heritage. Because of this, and probably also because of its characteristically designed streets which formed quarters, and the castle in the very center of the town, it was constantly admired by visitors, notably by J.V. Valvasor and Valentin Vodnik. The town had a number of tradesmen and craftsmen, for example shoemakers, hatters, rope makers, and carriers. But by far the most numerous were tavern owners and merchants. Despite Ribnica's colorful history and its many trades its most famous product has always been woodenware. Peddling their products, the hawkers of Ribnica, the so-called *krošnjarji*, became a household name both in Slovenia and abroad. Although these wooden utensils were made mostly by rural families rather than in Ribnica itself the townspeople have always been proud of them, using them to decorate their town on holidays and other special occasions, and to bestow them upon prominent personalities, thus indicating that they identified with woodenware products. Another distinct feature of Ribnica is the unique and easily recognizable humor of its residents, displayed particularly during the traditional Carnival period. There are numerous anecdotes that have originated at social gatherings to commemorate various local incidents, for example stories on how the church of Ribnica was made wider, how Ribnica started to burn, how the Ribnica Bridge was being measured, etc.